

din'e, Mısır'ı ele geçirmesine yardım etmesi karşılığında kendisini metbû tanıya- cağına, askerlerine iktâlar bağışlayacağına ve Mısır gelirinin üçte birini göndereceği- ne dair söz verdi. Bunun üzerine Nûred- din Mahmud, Şîrkûh'u Mısır'a gönderdi. Bilbis'te Dîrgâm'ın ordusunu yenen Şîrkûh ve Şâver, Kahire'ye girerek Mısır'a hâkim oldular. Dîrgâm yakalanıp öldürüldü ve Şâ- ver tekrar vezirliğe getirildi (559/1164). An- cak Şâver, Nûreddin Mahmud'a verdiği sözü tutmadığı gibi Şîrkûh'tan Mısır'ı ter- ketmesini istedi. Şîrkûh, Mısır'da kal- makta ısrar edince Şâver, Kudûs Haçlı Kralı I. Amaury'den yardım talep etti ve karşılığında Haçlılar'a büyük miktarda pa- ra vereceğini söyledi. Haçlılar'la birleşen Şâver'in ordusu Bilbis'te bulunan Şîrkûh'u kuşattı. Ancak Nûreddin'in, Şâver'e yar- dıma giden Haçlılar'ı engellemek için Suri- ye'deki Hârim Kalesi'ni fethedip (559/1164) Banyas'a yürümesi üzerine Şîrkûh'la anla- şan Haçlılar kuşatmayı kaldırdılar. Şîrkûh da Dimaşk'a döndü.

Şîrkûh 560 (1165) yılında Suriye'de ba- zı müstahkem mevkiileri Haçlılar'dan geri aldı. Nûreddin Mahmud'u Mısır'a sefer yapma hususunda sürekli teşvik ederek onayını aldı ve yeğeni Selâhaddin-i Eyyûbî ile Mısır'a yürüdü (562/1167). Durumdan haberdar olan Şâver, yine Haçlılar'dan yar- dım istedi. Bu sırada Şîrkûh, Nil'in karşı kı- yısında Cîze'de karargâh kurdu. Şîrkûh'un Haçlılar'a karşı birleşme teklifini redde- den Şâver onu Mısır'dan çıkarmak için I. Amaury ile anlaştı. Ancak Bâbeyn'de yapı- lan savaşta mağlûp olan Şâver ile I. Ama- ury Kahire'ye kaçtı (562/1167). Yanında ye- terli sayıda asker bulamadığı için Şîrkûh, Kahire'ye saldırmaktan çekinerek İsken- deriye'ye yöneldi ve şehri teslim aldı. Bu sırada ordularını tekrar toparlayan Şâver ile I. Amaury, İskenderiye önlere gelip şehri kuşattılar. Üç ay süren kuşatma es- nasında Nûreddin'in Haçlılar'a ait pek çok kaleyi fethetmesi üzerine Haçlılar anla- şma yoluna gitti. Şîrkûh ile I. Amaury, Şâ- ver'den alacakları savaş tazminatı karşılı- ğında aynı anda Mısır'ı terk ettiler (562/ 1167).

Mısır'ın işgali için yeniden harekete ge- çen Haçlılar'ın 1 Safer 564'te (4 Kasım 1168) Bilbis'i alarak Kahire'yi kuşatmaları karşı- sında zor durumda kalan Fâtîmî Halifesi Âdid-Lidînilâh ve Şâver, Nûreddin Mah- mud'dan yardım isteyince Şîrkûh tekrar Mısır'a gönderildi. Kahire'yi ele geçireme- yen I. Amaury, Şîrkûh'un geldiğini öğren- ip geri çekildi. Şîrkûh Kahire'ye girdi ve Şâver'in yerine Fâtîmî veziri tayin edildi

(17 Rebîülâhîr 564 / 18 Ocak 1169). Halife Âdid-Lidînilâh, Şîrkûh'a "el-Melikü'l-man- sūr Emirü'l-cüyûs" lakabını verdi. Şîrkûh vezir tayin edildikten yaklaşık iki ay sonra 22 Cemâziyelâhîr 564'te (23 Mart 1169) Kahire'de vefat etti. Yerine yeğeni Selâ- haddin-i Eyyûbî vezir oldu. Şîrkûh'un na- aşı önce Kahire'ye defnedildi, 579 (1183- 84) yılında Medine'ye nakledildi. Akıllı, ce- sur, tedbirli, vakur bir devlet adamı olan Şîrkûh, Halep ve Dimaşk'ta birer medre- se, Dimaşk'ta bir ribât, bir hankah ve bir mescid yaptırmış, kendisine izâfeten Ese- diyye adı verilen memlûk birliği ölümün- den sonra Eyyûbî tarihinde önemli rol oy- namıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Umâre el-Yemenî, *en-Nüketü'l-âşriyye fi aḥ- bâri'l-vüzerâ'i'l-Miṣriyye* (nşr. H. Derenbourg), Kahire 1411/1991, bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâ- mil*, XI, 298-304, 324-327, 335-342; Bündârî, *Sene'l-Berki's-Şâmî* (nşr. Ramazan Şeşen), Bey- rut 1971, I, 60-81; Sibî İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-za- mân*, II/1, s. 250, 268-271, 275-279; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb* (nşr. Halîl Mansûr), Beyrut 1417/ 1996, s. 340-341, 344-351; Ebü Şâme, *Kitâbü'r- Ravzateyn* (nşr. İbrâhîm ez-Zeybek), Beyrut 1418/ 1997, I, 341, 372, 390, 403-414; II, 5-69; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 479-481; İzzeddin İbn Şed- dâd, *el-A'lâku'l-ḥaṭire fi zikri ümerâ'i's-Şâm ve'l- Cezire* (nşr. Sâmî ed-Dehân), Dimaşk 1375/1956, II, 193, 196, 262, 294; İbn Vâsîl, *Müferricü'l-kürûb*, I, 8-10, 118-120, 137-141, 148-152, 155-168; Makrizî, *el-Hiṭâṭ*, I, 174-175, 286, 338-339, 358- 359; a.m.f., *İtti'âzû'l-hunefâ* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl – M. Hilmi Ahmed), Kahire 1416/1996, III, 265-307; İzzeddin el-Askalânî, *Şifâ'ü'l-kulûb* (nşr. Medîha Şerkâvî), Port Said 1996, s. 59-75; Nuaymî, *ed-Dâris fi târiḥi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 92, 152-153; II, 139, 194, 358; N. Elisséeff, *Nûr ad-Din*, Damas 1967, II, 395-397, 427, 435, 508-509, 517-519, 571- 635; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 272- 273, 285, 306-320; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devri*, İstanbul 2000, s. 23-42; G. Wiet, "Şîrkûh", *IA*, XI, 570-571; D. S. Richards, "Şîr- kûh", *EP* (İng.), IX, 486-487.

MUSTAFA KILIÇ

ŞİRŪYE b. ŞEHREDÂR

(bk. DEYLEMÎ, Şîrûye b. Şehredâr).

ŞİRVAN

Azerbaycan'da tarihî bir bölge
ve günümüzde
mevcut olmayan bir şehir.

Eski dönemlerde Albanya veya Aran'ın bir kısmını teşkil eden ve halk arasında Ahvan diye adlandırılan Şirvan Kür nehri, Kafkas sıradağları ve Alazan çayı arasında yer alır. Kaynaklarda Şervân veya Şâberân /

Şâburân şeklinde de yazılır. Eski haritalar- da Cambisena olarak belirtilmesinden do- layı Strabon bu ada dayanıp buraya "Su- suz il" adını vermektedir. Bunun sebebi Şirvan'ın batı kısmının susuz, dağlık ve ka- yalık bir yer olmasıdır. Şirvan adının Sâsânî Hükümdarı I. Hüsrev Enûşirvân'ın ismin- den geldiği ileri sürülür. Bu adla ilgili di- ğer bir görüş ise "şîr-revân"dan (hoş ve gü- zel) türetilmiş olduğu yolundadır. Halk et- nolojisinde burası "Şîrler diyarı, Şîrler mes- kenî" diye adlandırılmıştır. Hazar kıyasına yakın bir mevkide Enûşirvân'ın yaptırdığı şehrin de Şirvan adıyla anıldığı belirtilir. Kaynaklara göre burası Sâsânîler devrin- de Azerbaycan'ın en büyük şehirlerinden biriydi ve gemilerin şehrin ortasına kadar gelmesi için bir su yolu vardı. Bu su yolu- nun girişi büyük zincirlerle korunmuş, ka- lesi geçilmez bir set gibi denizin içine gir- mişti (Muhammed Selmâsîzâde, III/3 [1375/ 1997], s. 116-122).

Şirvan bölgesi VII. yüzyılın ortalarında müslüman Araplar tarafından ele geçiril- mesinden sonra burada bir hânedan oluş- turan valilere yönetildi. Böylece teşekkül eden Şirvanşahlar idaresi uzun süre böl- gede hâkimiyetini devam ettirdi. Bu dev- rede kurulan Şemâhî (Şamahı, Şemâhe) şeh- ri Şirvan'ın merkezi oldu. Şah Tahmasb'ın 1538'de Şirvanşahlar'ın hâkimiyetine son vermesinin ardından bölge Safevî Devleti' nin bir vilâyeti haline geldi. Buranın halkı- nın Sünnî oluşu Safevî idaresine karşı bir- çok isyanın çıkmasına yol açtı. Şirvan halkı bu yıllarda sık sık Osmanlılar'dan yardım talebinde bulundu. Osmanlılar'ın doğru- dan Şirvan'ı hedef aldıkları dönem 1578- 1590 Osmanlı-Safevî mücadelesi yıllarına rastlar. 1578'de Safevîler'e karşı kazanılan Koyungeçidi savaşının ardından Şirvan'da Osmanlı idaresi kuruldu. Safevîler'in Şir- van muhafızı ve Şemâhî hâkimi Aras Han Karabağ'a çekildi. Böylece Şemâhî, Kaba- la, Bakü, Şâburân, Mahmûdâbâd, Salyan ve Demirkapı / Derbend Osmanlı kontrolü- ne girdi. Bu bölgenin idaresini Şirvan ser- darı unvanıyla Özdemiroğlu Osman Paşa üstlendi. Az sonra Safevîler, Şirvan'a yeni- den hâkim oldularsa da bu uzun sürmedi. Özdemiroğlu Osman Paşa, Safevîler'i tek- rar bölgeden çıkardı. Selman Han idaresin- deki Safevî ordusunun Şirvan'ı geri alma teşebbüsleri başlangıçta başarılı olmadı, fakat hemen ardından Safevîler Şirvan'a girdi. Buna karşı Osmanlılar harekete ge- çerek 1583'te Meşâle Savaşı neticesinde bölgede tamamıyla hâkimiyet kurmayı ba- şardı. Şirvan muhafızlığı Câfer Paşa'ya ve- rildi. 1590 antlaşması bu durumu kesin ha-

le getirdi ve Safevîler bölgedeki Osmanlı hâkimiyetini tanıdı. Osmanlı idaresinde Şirvan iki eyalete ayrıldı. Kuzeyde merkezi Demirkapı / Derbend olan Derbend eyaleti, güneyde merkezi Şemâhî olan Şemâhî eyaleti kuruldu. Şemâhî eyaleti on beş, Derbend yedi sancağa ayrıldı. Şah Abbas 1607'de bölgeyi yeniden Safevî idaresine kattı.

Safevî yönetimi sırasında 1711'de vergi meselesi yüzünden Car halkı İran yönetimine karşı isyan etti; bu isyana Şirvan halkı da katıldı. İsyançıların başına geçen Hacı Dâvud, Şirvan Devleti'ni canlandırmak istiyordu. 1719 ve 1721'de Kuba ve Şemâhî şehirlerini ele geçirip yağmaladı, bu arada 300 Rus tâciri öldürüldü. 1722'de Kafkaslar'a yayılan Ruslar Şemâhî'yi zaptettiler. Osmanlılar, Kasım 1722'de Ruslar'a ultimaton verip çekilmelerini isterken Hacı Dâvud'un Şirvan üzerindeki hâkimiyetini tanıdılar. Hacı Dâvud, Kırım hanı gibi vassal bir hükümdar oldu. Daha sonra İran'ın Kafkaslar'daki topraklarının Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bölüşülmesini sağlayan İstanbul Antlaşması'na göre (24 Haziran 1724) Osmanlı Devleti Gürcistan, Gence, Revan, Tebriz ve Rûmiye yanında Şirvan'ın merkezî kesimiyle birlikte Şemâhî'yi de aldı. Bakü ile beraber Şirvan'ın sahil kesiminin Ruslar'da kalması Şirvan'ı ilk defa siyasî bakımdan böldü (İA, XI, 572). Osmanlı Devleti, Şirvan veya yeni oluşturulan Şemâhî Hanlığı'na ayrı statü vermesine rağmen hanlığın başındaki Hacı Dâvud, Osmanlı Devleti ile yakın ilişki kurmaktan kaçınıyordu. Bu durum, onun Osmanlı Devleti tarafından görevinden alınıp yerine Surhay Han'ın getirilmesiyle çözüme kavuşturulmaya çalışıldı.

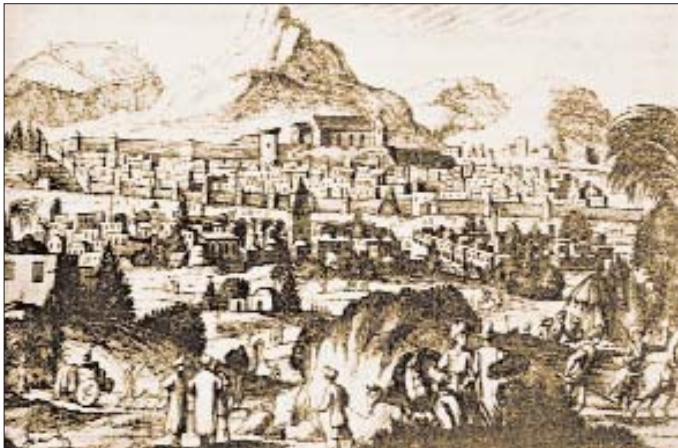
1730 yılından itibaren başlayan Osmanlı-İran savaşı döneminde Nâdir Şah 17 Ağustos 1733'te Şemâhî'ye girdi. Halk kendisi-

ne mukavemet ettiği için şehirde büyük tahribatta bulundu ve halkını Aksu'ya göç ettirdi. Göçürülen Aksu'nun adı da Yeni Şemâhî oldu. Nâdir Şah, İran'a döndükten sonra taht iddiasında olan hanlardan Mehmed Ali Han, Yeni Şemâhî'de, Mehmed Said (Seid / Seyyid) Han ile Ağası Han da Eski Şemâhî'de idareyi ellerine aldılar (Zeyneloğlu, s. 147). 1755'te Şeki Hanı Hacı Çelebi Şirvan'a saldırdıysa da başarısızlığa uğradı. Kuba Hanı Hüseyin Ali'nin 1758'de ölümü üzerine Şirvanlı Ağa Râzî Esger (Asker), Kuba'nın Bermek mahallini yağmaladı. Kuba hanının oğlu Feth Ali Han intikam almak için harekete geçti. Yapılan savaşta Ağa Râzî Bey mağlûp oldu ve öldürüldü. 1763'te Yeni ve Eski Şemâhî'nin birleştirilmesine rağmen burası dış güçlere karşı iyi korunamıyordu ve savunması için Kuba hanına vergi vermek zorunda kalınıyordu. Bir süre sonra bundan vazgeçildi ve iki hanlık arasındaki ilişkiler gerginleşti. Kuba Hanı Feth Ali Han, Şeki Hanı Hüseyin Han'a Şirvan'ın bölüşülmesini teklif etti. 1765'te başlayan silâhlı mücadele 1768'de Şemâhî Hanlığı arazisinin iki hanlık arasında taksim edilmesiyle neticelendi. Sederi ve Keseni bölgeleri Hüseyin Han'a, diğer yerler Feth Ali Han'a verildi. Bölüşmeden pek memnun kalmayan Şeki hanı Şemâhî'nin tamamını ele geçirmek amacıyla giriştiği mücadelede yenildi ve Şemâhî, Kuba Hanı Feth Ali'nin eline geçti. 1769'da Şemâhî'de çıkan isyan başarısızlıkla sonuçlandı. Ardından Şeki hanı Şemâhî üzerindeki iddialarından vazgeçti. Şemâhî'de daha rahat hareket etme imkânı bulan Feth Ali Han, Yeni Şemâhî'yi dağıttı ve şehir Eski Şemâhî'ye nakledilerek yeniden kuruldu. Bir ara şehri kaybeden Feth Ali Han (1773) daha sonra buraya yeniden hâkim oldu. 1774'te Eski Şemâhî Hanı Mehmed Said'i tekrar Şemâhî hanı ilân etti. Ardından Feth Ali'nin fermanıy-

la Mehmed Rızâ Bey Şemâhî'ye han tayin edildi. Feth Ali Han 1786'dan itibaren Sergerler sülâlesinin hâkimiyetini tamamen sona erdirdi ve Şemâhî'yi Kuba valisinin aracılığıyla yönetti. Feth Ali Han'ın 1789'da ölümünün ardından yerine oğlu Ahmed Han'ın (daha sonra Şeyh Ali) geçmesi üzerine vaktiyle Osmanlı Devleti'ne sığınmış olan Esger Bey, Kasım Bey ve Mustafa Bey, Şeki Hanı Muhammed Hasan Han'ın yardımıyla Şirvan'ı zaptetti. Şirvan üç kardeş arasında paylaşıldı. Fakat ardından Muhammed Hasan Han, Şemâhî'yi doğrudan kendi idaresine almak için harekete geçti. 1794'te Mustafa Han'ı Şemâhî tahtından indirerek kardeşi Kasım Ağa'yı tahta çıkarmak amacıyla Aksu'yu abluka altına aldıysa da Mustafa Han şiddetli yağmurun yardımıyla bu ablukayı yarmayı başardı.

Kafkaslar'a hâkim olmak isteyen İran Şahı Ağa Muhammed 1794'te Şekli Muhammed Hasan'ın yardımıyla kuvvetlerini Şemâhî üzerine gönderdi. Şemâhî Hanı Mustafa Han, Fit dağına çekildi ve Ocak 1795'e kadar orada kaldı. Ağa Muhammed ve Hasan Han Şemâhî'yi dağıtıp ıssız bir yer haline getirdi. Ağa Muhammed, Develi Mustafa Han'ı buraya han tayin etti. Ağa Muhammed'in çekilmesinin ardından Mustafa Han hanlığı geri aldı. Ağa Muhammed'in Kafkaslar'a yaptığı bu hareket esasında Rusya'nın koruması altında olan Gürcistan'a verdiği tahribat Rus Çariçesi Katerina'nın Kafkaslar'a doğru harekete geçmesine yol açtı. Çariçe, 16 Kasım 1795'te verdiği tâlimatta yalnızca Gürcistan'ın değil Şirvan ve Bakü'nün de Rus orduları tarafından savunulmasını istedi. Rus ordu kumandanı Zubov, Bakü'den sonra 7 Ekim 1796'da Yeni Şemâhî'ye ulaştı. Şemâhî'nin yağmalanmasını istemeyen Mustafa Han ona karşı direnmedi (Bayramova, sy. 217 [2005], s. 51-52). Ardından Zubov'a suikast girişimi dolayısıyla görevden alınınca İran'a kaçtı (BA, HH, nr. 6699). Yerine amcasının oğlu Kasım Han getirildi. 1797 yazında Rus orduları Azerbaycan'dan çekilince Mustafa Han, Kasım Han'dan hanlık görevini devraldı. Ağa Muhammed'in Ruslar'ın çekilmesinden sonra buraya yönelik teşebbüslerini de engelledi.

Şemâhî Hanlığı'nın bağımsızlığının korunması XIX. yüzyılın başlarında hâlâ en önemli sorun halinde durmaktaydı. Bu dönemde Mustafa Han, Yeni Şemâhî'nin idare merkezi olarak seçtiği Fit Dağı Kaleisi'ni güçlendirmeye çalışmasına rağmen

XVII. yüzyılda Şirvan'ı gösteren Adam Oleari tarafından çizilmiş gravür (Azerbaycan Milli Ensiklopediyası, Bakü 2007, s. 121)

İran'a mı yoksa Rusya'ya mı yanaşacağı konusunda tereddüt içindeydi. Mustafa Han, İran-Rus savaşı başlayınca İran'a güvenip Ruslar'a boyun eğmediyse de daha sonra onlarla anlaşmıştı (25 Aralık 1805). Buna göre Ruslar'a yıllık 8000 ruble haraç vermeyi kabul etti, ancak diğer hanların aksine kalesinde Rus birliklerinin konuşlanmasına izin vermedi. Ruslar hanlığın yönetiminin Mustafa Han'da ve ailesinde kalacağını, hanlığın iç işlerine karışılmayacağını taahhüt etti. Mustafa Han'ın ciddi bir tehlike durumunda kalesini sığınak şeklinde kullandığı Fit dağında han sarayı, mescid, darphâne, kervansaray ve pek çok iş yeri ortaya çıktı. 2000 evin bulunduğu kale civarında yaklaşık 10.000 kişi yaşamaktaydı (Bayramova, sy. 217 [2005], s. 53-54). 10 Ağustos 1807'de Albay Tikhonov, Kont Gudoviç'e yazdığı mektupta Mustafa Han'ın Fit dağından inip Yeni Şemâhî'ye yerleşmediğini bildirmişti; bu durum hanın Ruslar'a güvenmemesinden kaynaklanıyordu.

1804 yılında Rusya'nın Kafkaslar'da giriştiği tecavüzkâr hareket karşısında başlayan İran-Rus savaşı esnasında Mustafa Han kaleyi güçlendirdi ve kalenin dört tarafına yüksek duvarlar yaptırdı. Savaşı sona erdiren 1813 Gülistan Antlaşması ile Derbend, Kuba ve Bakü Hanlığı yanında Şirvan Hanlığı da Rusya'ya verildi. Rusya'nın 1816'da Ermolov'u Kafkas kumandanını tayin etmesinden sonra hanlığın lağvedileceğini anlayan Mustafa Han, İran ve Dağıstanlılar'la görüşmeye başladı. Ancak Rus yönetimi kendisini İran'la yakın ilişkilerinden dolayı uyardı ve hanlık sisteminin ortadan kaldırılmasına karar verdi. Ermolov'un askerî baskısı Mustafa Han'ı 19 Ağustos 1820'de İran'a sığınmaya mecbur etti. 1826-1828 İran-Rus savaşı başladıktan sonra Şirvan Hanlığı'nı geri alan Mustafa Han, İran'ın mağlûbiyeti üzerine 24 Eylül 1826'da İran'a dönmeye mecbur kaldı (Mirze Adıközel Bey, s. 81; Bayramova, sy. 217 [2005], s. 54-55). Tamamen Ruslar'ın kontrolüne giren Şirvan 1840'ta Kuba ve Bakü ile birleştirildi ve buna Hazar bölgesi idaresi adı verildi. Şirvan 1846'dan itibaren Şemâhî, 1859 depreminden sonra Bakü idarî bölgesine dahil edildi. 1917 Bolşevik İhtilâlî'nin ardından Eski Şirvan ve Şemâhî, Sovyet Azerbaycan Cumhuriyeti'ne katıldı. 1930'larda Eski Şirvan merkezi Bakü ile birlikte Sovyet Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bir kısmını oluşturdu (İA, XI, 573). Azerbaycan'ın 1991'de bağımsızlığını kazanmasından sonra Şirvan bölgesi de Azerbaycan Devleti'nin bir parçası haline geldi.

Şirvan'ın tarihî eserleri arasında Gülistan ve Bugurt kaleleri, Aşeron müdafaa istihkâmları, Bakü'de kale duvarları ve Kızkalesi bulunmaktadır. Şirvan'ın nüfusunu ve ekonomik yapısını ticarî gelişme etkilemiştir. Şemâhî'yi 1647'de gören Evliya Çelebi burada tahminen 7000 ev olduğunu belirtir (*Seyahatnâme*, II, 149). Bu da yaklaşık 35.000 nüfus demektir. Şirvan veya Şemâhî Hanlığı'nın 1831'deki nüfusu 23.000 aile ve 135.000 kişidir. 1835'te Şirvan bölgesinde 136.389 kişi yaşamakta, bu nüfusun 11.107'si Şemâhî'de, 112.336'sı Şirvan'da ve 12.946'sı Sâlyân'da bulunmaktaydı (*Archiv für wissenschaftliche Kunde*, IV, 241). Şehri 1843-1844'te gören Kolonati ise (*Reiseerinnerungen*, I, 246) Şirvan eyaletinde 123.210 Tatar / Türk, 11.756 Ermeni, 622 yahudinin yaşadığını ve toplamda burada 135.558 kişi olduğunu belirtir. Bu da 1831'den sonra nüfus yapısında artış olmadığını gösterir. Şemâhî'nin 1855'teki nüfusu 19.558, 1865'te 22.014 kişi görünmektedir. Genellikle kıyaslandığı Bakü'de ise bu rakamlar 7431 ve 13.715'tir (Petzhold, I, 203). Şemâhî'nin XIX. yüzyılın ortalarındaki nüfusu 21.550 olmasına rağmen Bakü'nün 10.600'dür. 1930'lara geldiğinde Bakü petrolün de etkisiyle 200.000'in üzerindeki nüfusuyla büyük bir sanayi ve ticaret şehri görünümünde iken Şemâhî 27.800 nüfusla hâlâ eski seviyesindedir (İA, XI, 573). 1970'lerde Şemâhî'nin tahmini nüfusu 17.900'dür. Bu da şehrin nüfusunun sanayileşmeyle birlikte giderek azalmaya başladığını gösterir. Şirvan veya Şemâhî'deki ekonomik yapı, ipek dokuma ve boyamacılığı yanında yün dokumacılığına dayanmakta olup burası Kafkasya'da önemli bir ipekli ve yünlü merkezidir. Özellikle Şemâhî'de XVIII. yüzyılın ortalarında 1500 ipek el dokuma tezgâhının bulunması dokuma faaliyetleriyle ilgili bir ipucu vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşık Mehmed, *Menâzırü'l-avâlim* (haz. Mahmut Ak), Ankara 2007, II, 906-907, 933; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), II, 148-149; J. Reineggs, *Allgemeine historisch-topographische Beschreibung des Kaukasus* (ed. F. E. Schröder), Gotha-St. Petersburg 1796, I, 161-166; H. J. von Klaproth, *Reise in den Kaukasus und Georgien: Unternommen in den Jahren 1807 und 1808*, Berlin 1812, I, 345, 352, 391, 393; *Novişiya Geografiçeskiya i İstoriçeskiya İzvestiya o Kavkaze* (ed. S. Bronevskim), Moskva 1823, I, 59; II, 371-376, 424; Şirvanlı Fâth Efendi, *Gülzâr-ı Fütühât* (haz. Mehmet Ali Beyhan), İstanbul 2001, s. 52-53; *Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland* (ed. A. Erman), Berlin 1845, IV, 241; F. A. Kolonati, *Reiseerinnerungen*, Dresden 1858, I, 246; A. Petzhold, *Der Kaukasus*, Leipzig 1866, I, 203; *1801-1901 Utverjdenie Russkago Vladicestva na*

Kavkaze (ed. Potto), Tiflis 1901, XII, 144; Cihan-gir Zeyneloğlu, *Azerbaycan Tarihi*, İstanbul 1924, s. 147-148; V. Minorsky, *A History of Sharvân and Darband in the 10th-11th Centuries*, Cambridge 1958, s. 22, 75-76; Şerafettin Erel, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, İstanbul 1961, s. 97-101; Wassan-Giray Cabağı, *Kafkas-Rus Mücadelesi*, İstanbul 1967, s. 23-26; M. Atkin, *Russian and Iran: 1780-1828*, Minneapolis 1980, s. 4, 15, 146; Sara Aşurbeyli, *Gosudarstvo Şirvanşahov*, Bakü 1983, s. 13 vd.; Mirze Adıközel Bey, *Garabağname*, Bakü 1989, s. 30, 72, 81-84; Mirze Camal Cavanşir Garabağı, *Karabağ Tarihi*, Bakü 1989, s. 111-112, 120; T. T. Mustafazade, *Azerbayjan i Russko-Turetskie Otnoşeniya v Pervoy Treti XVIII V.*, Bakü 1993, s. 18 vd.; *Azerbaycan Tarihi* (ed. Süleyman Eliyarlı), Bakü 1996, s. 204, 213-217, 406-507, 518, 526-530, 543, 549-556, 592-593; Rakif Hüseyinoğlu İbadov, "Şeki Hanlığı ve Osmanlı İmparatorluğu ile İlişkileri" (trc. Sadık Sadıkov), *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, VII, 73-81; Tofik Teyyuboğlu Mustafazade, "Guba Hanlığı" (trc. Sadık Sadıkov), a.e., VII, 84-90; Hasan Al Kadarî, *Âsâr-i Dağıstan* (trc. Musa Ramazan), İstanbul 2003, s. 52-54, 60-62, 72, 76, 82-86, 94-95; Mustafa Aydın, *Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar*, İstanbul 2008, s. 79, 112-113, 204; Muhammed Selmâsîzade, "Şirvân der Devre-i Şafavî", *İrân Şinaht*, III/3, Tahrân 1375/1997, s. 111-142; Naile Bayramova, "XIX. Yüzyıl Başlarında Şamahı Hanlığı ve Rusya" (trc. Hatem Cabbbarlı), *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sy. 217, İstanbul 2005, s. 51-55; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2853; W. Barthold, "Şirvan", *IA*, XI, 571-573; a.mlf., "Şirvan", *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası*, Bakü 1987, X, 540.

MUSTAFA AYDIN

ŞİRVÂNÎ, Muhammed b. Mahmûd

(محمد بن محمود شروانی)

XV. yüzyıl Osmanlı hekimi.

II. Murad devri hekimlerindedir. Nisbesinden Şirvan'da doğduğu veya oradan gelerek Anadolu'ya yerleşmiş bir aileye mensup olduğu anlaşılmaktadır. Hayatı hakkında ancak kendi eserlerinden bazı ayrıntılar öğrenilmektedir. *Cevhernâme* adlı kitabında dünyevî ve uhrevî ilimleri tahsil ettikten sonra Anadolu'da tıp ilmiyle uğraştığını yazar. *Tuhfe-i Murâdî*'nin mukaddimesinde II. Murad'ın hizmetkârı olduğunu söyler ve ona övgülerde bulunur; ardından Çelebi Sultan Mehmed'in kendisi üzerindeki haklarından bahseder. *Tuhfe-i Murâdî*'yi Bursa'da kaleme almasından hayatının son dönemini orada geçirdiği anlaşılmaktadır. Son kitabı *Mürşid*'in yazılış tarihine (841/1438) ve devrinin hemen bütün önemli kişilerine bir eserini ithaf ettiği halde Fâth Sultan Mehmed'e bir sunum yapmamasına bakarak onun 1438-1451 yılları arasında öldüğü söylenebilir. İlk dönem Osmanlı tıbbında en çok eser veren müellif konumundaki Şirvânî'nin çe-